Gönderim Tarihi: 15.10.2016

Kabul Tarihi:26.11.2016

ATATÜRK DÖNEMİ İĞDIR'DA NÜFUS SAYIMLARI (1923-1938) Population Census in Iğdır During Atatürk's Era (1923-1938)

Selçuk URAL

Prof. Dr. Kafkas Üniversitesi
Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü
sural25@hotmail.com

Nebahat ARSLAN

Yrd. Doç. Dr. Kafkas Üniversitesi
Fen Edebiyat Fakültesi Tarih
nebahatarслан@hotmail.com
Çalışmanın Türü: Derleme

Öz

Birinci Dünya Savaşı ve Milli Mücadele'nin ardından ülkenin demografik yapısında önemli değişimler oldu. Hem yapılan savaşlar hem de savaş sonrası yapılan mübadele anlaşmaları ülke nüfusunu nitelik ve nicelik olarak değişime uğrattı. Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasının ardından 1923-1938 yılları arasında ülke nüfusunun mevcut durumunun tespiti için ilk nüfus sayımı 1927'de yapılırken, ikinci nüfus sayımı ise 1935'te yapıldı. Iğdır 1927 Nüfus sayımında Bayazıt Vilayeti'ne bağlı iken 1935'te ise Kars Vilayetine bağlıydı. Yapılan nüfus sayımlarında oldukça ayrıntılı bilgiler yer aldı. Bu bilgiler ışığında Iğdır nüfusu, medeni hali, yaşı, mesleği, dini, ana dili ve engelli olup olmama durumuna ilişkin pek çok başlık altında ele alındı.

Anahtar Kelimeler: Iğdır, Nüfus, Atatürk, Bayazıt,

After the World War I and the War of Independence, significant changes happened in the demographic structure of the country. Both the wars and the interchange agreements after the wars caused some changes in the population of the country both qualitatively and quantitatively. After the foundation of the Turkish Republic, first population census was carried out in 1927 in order to determine the present situation of the population, and the second one was carried out in 1935. While Iğdır was a district in Bayazıt Province in 1927 population census, it was a district in Kars Province in 1935. In the population census, there was highly detailed information. In the light of these data, many subjects such as population of Iğdır, marital status, age, occupation, religion, native language and whether there were handicapped people or not studied.

Keywords: Iğdır, Population, Atatürk, Bayazıt,

GİRİŞ; NÜFUS

Nüfus, “belirli bir zamanda, belirli bir bölgede yaşayan insan sayısıdır” şeklinde tanımlanabilir. Bu tanımdan yola çıkıldığında bir ülkenin sosyal, kültürel, iktisadi ve askerî yapısı ve faaliyetlerinin temelini nüfus teşkil etmektedir.

Nüfus, bir yandan ordu, vergi, zirai ve sanayi üretimi, ticaret ve tüketime ilişkin hareketlerin kaynağını oluştururken diğer yandan da devletlerin güç kaynağı ve devamlılığını sağlamada gerekli bir unsurdur.

Bir devletin geleceğe dönük kalkınma planları yapabilmesi ve toplumun gelişme potansiyelinin ortaya çıkarılması ancak nüfusun nicelik ve niteliğinin bilinmesiyle mümkündür. Dolayısıyla toplumun ve bireylerin coğrafi ve demografik dökümü kabul edilen nüfus sayımı yerleşim birimleri hakkında tek veri kaynağı olma özelliğine sahiptir. Yirminci yüzyılın ortalarına kadar devletler, nüfusun sayısal olarak fazlalığını güçlü olmak için gerekli ve yeterli görüyorlardı. Ancak, günümüzde nüfusun sayısal fazlalığından ziyade nitelikleri üzerinde durulmaktadır¹.

Savaşlar, sağlık ve iktisadi alanda yaşanan gerileme nüfusu olumsuz yönde etkileyen unsurların başında gelmektedir². İlk nüfus sayımının yapıldığı 1831'den 1927'e kadar geçen 96 yıl boyunca fertlerin sayısı, yaşları, cinsiyetleri, coğrafi ve iktisadi alanlar itibarıyla dağılımı, öğrenim durumları ve meslekleri vb. özellikleri hakkında tam ve sağlıklı bilgi edinilemedi³. Cumhuriyetin ilanıyla Türkiye yakaladığı barış ortamından hareketle nüfusunun miktarı ve niteliğini ortaya çıkarmak için nüfus sayımına önem verdi. İlk nüfus sayımı 1927, ikincisi ise 1935 yılında yapıldı. 1990 yılına kadar her beş yılda bir düzenli olarak gerçekleştirilen nüfus sayımları bu tarihten itibaren on yılda bir yapmaya başladı⁴.

1. TÜRKİYE'DE NÜFUS ÇALIŞMALARI VE 1927 SAYIMI

Osmanlı dönemi salnameler ve nüfus sayımları devlet için hayati önem taşıyan ayrıntıları yansıtmakta yeterli değildir. I. Dünya savaşı da dahil olmak üzere 10 yıllık bir savaş döneminden çıkarak kurulan Türkiye Cumhuriyeti için sayımlar ve nüfus istatistikleri hiç mi hiç yeterli görülüyordu. Çünkü savaşlar yüzünden milyonlarca insan kaybedildiği gibi, bir o kadar insan da ya yer değiştirmiş veya mübadele edilmişti. Dolayısıyla hükümetin elinde güvenilir rakamlar olması mümkün değildi. Türkiye'nin karşılaştığı önemli sorunlardan biri de nüfusa ait sosyal ve iktisadi niteliklerin

¹ KODAL, T. 2009: "Türkiye Cumhuriyeti'nin İlk Nüfus Sayımında Çorum Vilayeti'nin Nüfus Özellikleri", Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt 19, Sayı 1, 234, Elazığ.

² TOKER, M. T. 1939: **Kars (Coğrafya, Tarih, Ekonomi)**, 18, Kars.

³ Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, 1973: **Türkiye'de Toplumsal ve Ekonomik Gelişimin 50 Yılı**, 45, Ankara.

⁴ Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, 2002: **2000 Genel Nüfus Sayımı Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri**, 3, Ankara.

bilinmemesi idi. Bundan ötürü bir genel nüfus sayımına ihtiyaç vardı⁵. Bu yolla yeni devletin kurum ve idari birimlerinin ihtiyaçlarının belirlenmesi ve nerelerden karşılanabileceği anlaşılmış olacaktı⁶.

Nüfus sayımının amaçlarından biri de istatistiksel verilerin elde edilmek istenmesi idi. Toplumda okur-yazar nüfusun tespiti, öğrenim çağındaki çocukların ve gençlerden öğrenim görenlerin oranı, doğum ve ölüm oranları, ortalama yaşam süresi, ortalama yaş, kadın-erkek oranı, özürnlü nüfusun oranı, meslekler, bina sayıları, kirada oturanların oranları gibi konular istatistiğin belli başlı konularını oluşturuyordu. 1927 Nüfus sayımı, bütün bu noktalara cevap vermesi açısından büyük önem taşıyordu.

Lozan Konferansı sırasında hasım devletler nüfusunun yetersizliğinden hareketle Türk heyetinin savunduğu tezlere inatla karşı çıkmışlardı. Savaş sonrasında da benzer yaklaşımlar sürdürüldü. Batılıların sayım öncesinde Türkiye'nin nüfusu hakkında yaptığı tahminler gerçeği yansıtmaktan uzaktı. 1924 senesine atfen Türkiye'nin nüfusunu British Foreign Office 9 milyon, Fransa Hariciye Vekâleti ise 8 milyon olarak tahmin ediyordu. Yunanistan kaynaklı tahminlerde -G. K. Scalieri gibi- rakamsal verilerden kaçınılarak Türk nüfusunun oranı gayri Müslim unsurlar karşısında oldukça düşük tutulmakta ve Türk-İslam unsurun Türkiye topraklarındaki yaşama hakkı yok sayılmaya çalışılıyordu. İtalyan diktatörü Mussolini de 1926 yılındaki bir nutkunda Türkiye nüfusunun 6 milyondan fazla olamayacağını ileri sürüyordu⁷. Bu nedenle 1927 nüfus sayımına büyük önem atfediliyordu. Sayım, Avrupa'da yürütülen propagandanın önüne geçmek üzere değerli bilgilerin elde edilmesini sağlayacaktı.

Sayımlar geçmişte vergi ve ordu işlerinde temel veri olarak kullanıldığı için 1927 sayımı ağır vergilerden ve savaşlardan yılmış olan halkta kaygılar yaratıyordu. Hükümetin istatistiklerin sağlıklı ve güvenilir olması yönündeki beklentileri nedeniyle halkın kaygılarının giderilmesine çalışıldı. Gazetelerde kaygıların yersiz olduğunun altı çizilerek sayımın halktan bir şeyler istemek için değil, halka hizmet vermek için yapıldığı vurgulanıyordu.

Nüfus sayımı için ilk çalışma 1926'da İstatistik Umum Müdürlüğü'nün

⁵ T.C. Devlet İstatistik Enstitüsü, 1968: Genel Nüfus Sayımı, İdarî Bölünüş, 4-5, Ankara.

⁶ YUCA, S. 2011: "Cumhuriyet Döneminin İlk Nüfus Sayımına göre Muş İlinin Nüfus Özellikleri", Akademik Bakış Dergisi, 3.

⁷ KÖSE, M. 2010: 1927 Nüfus Sayımı ve Sonuçlarının Değerlendirilmesi, (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi), Afyon Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 117, Afyon.

kurulmasıyla başlatıldı. Kurumun müdürlüğüne Belçikalı istatistikçi Camille Jackquart getirildi⁸. İkinci önemli faaliyet kuşkusuz 16 Mayıs 1926'da Umumi nüfus tahriri hakkındaki kanun layihasının TBMM'ye gönderilerek 2 Haziran 1926'da kanunlaşmasının sağlanmasıdır⁹. 893 numaralı kanunun 2. Maddesi mucibince ülkenin bazı yerlerinde deneme amaçlı nüfus sayımları da yapıldı¹⁰. Hükümetin sayım öncesi yaptığı son düzenleme 10 Nisan 1927'de binalara numara ve sokaklara isim verilmesi hakkındaki 1003 sayılı kanunu çıkartması olmuştur¹¹.

Hazırlıklar Ekim ayında tamamlanarak sayım 28 Ekim 1927 Cuma günü yapıldı. Sayım boyunca sokağa çıkma yasağı ilan edildi. Yasak Cumhuriyet Gazetesi'nin ilk sayfasında "Sakın Unutmayınız" başlığıyla duyurulurken halkın bir sorun yaşamaması için ihtiyaçlarını önceden karşılaması tavsiye ediliyordu¹².

1927 sayımı bazı eksiklikleri olmasına ve Osmanlı geleneğinin izlerini taşısa da biçim açısından çağdaştır. Osmanlı sayımlarında bulunmayan "Evli, dul, boşanmış", "doğum yerine göre nüfus", "ana dile göre nüfus" gibi başlıklar buna örnek gösterilebilir. Ayrıca nüfusun yaşlara göre taksimi önemli

⁸ TAMER, A.-BOZBEYOĞLU ÇAVLİN, A. 2004: **1927 Nüfus Sayımının Türkiye'de Ulus Devlet İnşasındaki Yeri: Basında Yansımalar**, Nüfus Bilim Dergisi, Cilt: 26, 74.

⁹ "Umumî Tahriri Nüfus İcrası Hakkında Kanun: Madde 1. 1927 senesinde Türkiye Cumhuriyetinde umumî bir tahriri nüfus icra edilecektir. Madde 2. 1926 senesinde memleketin bazı aksamında nüfus tahriri icra edilecek mahalleri Dahiliye Vekili tayin eder. Madde 3. Ahalinin cevap yermeye mecbur oldukları suallerle tahrir ve hanelere numara yazı gibi tahriri nüfusun neticesini temine mahsus bilcümle tedabiri İstatistik ve Nüfus Müdüriyeti Umumiyelerince tespit ve bir talimatname ile tayin olunur. Madde 4. Hâkimlerden maada bilûmum memurini devlet, ordu mensubini (Hâkimler), umumî ve hususî bütçelerden maaş ve tahsisat alan mecalis azası - mebuslar müstesna -, muallimler, mekâtîp talebesi, bilcümle okur - yazarlar rüesayı memurini mülkiye tarafından tevdi olunan tahrir memurluğunu kabul ve ifaya mecburdurlar. İcap ederse azamî bir hafta müddetle mektepler de tatil olunabilir. Madde 5. Dördüncü maddede zikrolunan vazifeyi kabul etmeyenler veya kabule mani olanlarla tahriri nüfusa müteallik talimatnameye mugayir harekette bulunanlardan beş liradan aşağı ve yirmi beş liradan yukarı olmamak üzere cezayı nakdî alınır." **T.B.M.M Zabıt Cerîdesi, C.XXVI., 53-55.**

¹⁰ 1926 yılında Sivas, 1927 yılında ise Ankara, Mersin, Ödemiş, Tekirdağ'da tecrübe edinmek amacıyla nüfus tahrirleri yapılmıştı". Baş Vekâlet Müdevvet Matbaası, 1929: **Tesrin-i Evvel 1927 Umumi Nüfus Tahriri Fasikül III, Usuller Kanun, Talimatnameler**, 3, Ankara.

¹¹ **T.B.M.M Zabıt Cerîdesi, C.XXXI., 3-5.**

¹² KÖSE M. 2010: 117.

bir ayrıntı olup sayımı daha kıymetli hale getiriyordu.

Sayım öncesindeki tahminler 12-13 milyon çıkması durumunda “iyimser” ve 10 milyonun altında çıkması durumunda “kötümser” olarak ikiye ayrılırken 4 Kasım 1927’de Türkiye nüfusunun 14 milyon olarak açıklanması sevinçle karşılanmıştır. 1927 genel nüfus sayımına göre; Türkiye’nin nüfusu 13.648.270 kişiydi. Kilometrekareye 17 kişi düşmekteydi. 1.040.669 kişi Trakya’da, geriye kalan 12.607.601 kişi Anadolu’da bulunuyordu. Halkın %25’i şehirlerde, %75’i ise köylerde yaşıyordu¹³. Bütün sonuçların yayınlanması ancak 1929 yılında mümkün olabildi. Bu yıla kadar nüfus verilerine ilişkin bilgiler ortaya çıktıkça buna ilişkin haberler birer ikişer gazetelerde yer almaya başladı¹⁴.

2. NÜFUS HAREKETLERİNE ETKİ EDEN NEDENLER

1927 sayımından başlamak üzere nüfusa etki eden hususların başında Türkiye’nin yakın döneminde yaşadığı siyasi ve askeri olayların etkisi büyüktür¹⁵. Bunları şöyle maddeleştirmek mümkündür:

1. Birinci Dünya Savaşı ve ardından yaşanan İstiklal Harbi doğu vilayetlerinin nüfus sayısına ve niteliğini değiştirmiştir. Erkek nüfusunun büyük miktarda askeri alınması, savaşlarda yaşanan kayıplar bir yandan nüfus sayısını, diğer yandan nüfus artışını olumsuz yönde etkilemiştir.
2. Savaş esnasında Rus, Ermeni ve diğer azınlıklarca yapılan katliamlar nüfus kayıplarının bir diğer sebebi olarak karşımıza çıkmaktadır¹⁶.
3. Yine savaş şartları sebebiyle yetersiz beslenme ve sağlık hizmetleri nüfusun azalmasında rol oynamıştır.
4. Lozan barışının ardından yaşanan iç ve dış göçler nüfus yapısına etki eden bir diğer faktördür.
5. Son olarak cumhuriyetin ilk yıllarında doğu vilayetlerinde mülki yapıda

¹³ TC Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü, 1929: **Umumi Nüfus Tahriri**, Hüsnütabiat Matbaası, Ankara.

¹⁴ Bunlardan biri olan Falih Rıfkı Atay 1927’de Milliyet ve Hakimiyet-i Milliye’de yayınlanan yazısında Türk nüfusunun gayri müslim nüfus karşısında büyük ekseriyete sahip olduğunu vurguluyordu: “Nüfusumuz 14 milyona yakındır; şurası bilhassa şayan-ı dikkattir ki bu yekûnun 12 milyondan fazlası halis Türk’tür. Nüfusumuzun bu hususiyetini daha ilk satırda nazar-ı dikkati celb etmek isteriz” TAMER, A.-BOZBEYOĞLU ÇAVLİN, A. 2004: 82.

¹⁵ Adı geçen siyasi ve askeri gelişmeler hakkında bkz: URAL, S. 1991: **Mondros Mütarekesi ve Doğu Vilayetleri**, 99-105, İstanbul; TANSEL, S. 1991, **Mondros’tan Mudanya’ya Kadar**, II, 225-226, İstanbul.

¹⁶ Rus istatistiklerinde Kars vilayetinin nüfusuna ilişkin bkz: BADEM, C. 2010: **Çarlık Rusya’sı Yönetiminde Kars Vilayeti**, 45-46, İstanbul; Ermeni mezalimi hakkında bkz: DAYI, E. 1999: Evliye-i Selase’de Milli Teşkilatlanma, 60-61, Erzurum.

değişikler yapılması nüfus sayısını ve hareketliliğini etkilemiştir.

Bütün bu hususiyetler göz önüne alındığında sayımda ortaya çıkan 204.846 rakamı bölgenin ve özelde Kars vilayetinin kötü giden kaderinin değişmeye başladığını ispat ediyordu.

3. Mülki Yapıda Değişiklikler

Cumhuriyetin ilk yılları çok sayıda mülki değişikliklere sahne olmuştur. Yeni vilayetlerin, kazaların tesisi, kaza merkezlerinin gelişmeye müsait başka alanlara taşınması veya kazaların başka vilayetlere bağlanması gibi uygulamalar vilayetlerin yapısını ve nüfusunu önemli ölçüde etkilemiştir.

Kars vilayetinin genişlemesine imkân sağlayan düzenlemeler 1927 ve 1934 yıllarında vuku buldu. 1927’de Ardahan vilayeti lağvedilerek Ardahan, Posof, Çıldır ve Göle, 1934’te ise Iğdır ve Tuzluca (Kulp), Bayezid vilayetinin Ağrı’ya nakledilmesi kapsamında yapılan düzenleme sonucunda Kars’a bağlandı. Esasında Iğdır ve Tuzluca’nın Kars’a bağlanmasına ilişkin ilk girişim 1923’te yapıldı. Kars milletvekili Ömer Lütfü ve Ahmet Ağaoğlu, 8 Ekim 1923’te TBMM başkanlığına verdikleri ortak teklifte; Iğdır ve Tuzluca kazalarının Kars’a bağlanmasını istediler:

“ Iğdır ve Kulp kazaları Evliye-i Selâse’den olub coğrafi ve iktisadi nokta-i nazlardan Kars’a merbutdurlar. Fakat mezkûr kazalar her nasılsa Bayezid Livası’na ilhak edilmişlerdir. Muntazam yolların mefkudiyyeti ve bilhassa kış mevsimindeki karın kesreti neticesi olarak mezkûr kazalar ile Bayezid livası arasındaki yolların kapanmasından ahali müşküllere maruz kalmakta ve bu hal Iğdır ve Kulp’un hayat-ı iktisadiyesini her gün söndürmektedir. Hâlbuki mezkûr kazalar servet-i tabiyeleri ve mahsulâtının mebzûliyyeti ile şöhrat almışlardır. İşbu kazaların hayat-ı iktisadiyelerini kurtarmak için teşkili melhuz olan Kars Vilayeti’ne rabtını teklif ederiz”.

Teklif, 11 Ekim 1923’te TBMM başkanlığı tarafından İcra Vekilleri Heyeti başkanlığına havale edildi İcra Vekilleri Heyeti, 14 Ekimde teklifi olumlu bularak gereğinin yapılması için Dâhiliye Vekâleti’ne gereken emri gönderdi¹⁷.

Kaza merkezinin değiştirilmesiyle gündeme gelen yerlerden biri de Çıldır idi. 13 Kasım 1930’da Dâhiliye Vekili Şükrü Kaya tarafından BaşVekâlete gönderilen yazıda; Çıldır kazası merkezinin, civarında bulunan Çıldır Gölü kenarında tesisiyle oraya nakli için lazım gelen resmi tören 4 Kasım 1930’da vilayet ve kaza erkân ve memurin ile ahaliden oluşan kalabalık toplulukla icra edilerek kazanın temelini coşkun tezahürat altında

¹⁷ Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), 030.10/ 6.31.31.

atıldığı bildirilmektedir¹⁸.

Nüfus artışını sağlayan unsurlardan biri de Rusya'dan göç ettirilen veya göç ettirileceklerin Türkiye'de iskân edilmesi idi. 18 Temmuz 1927'de Dâhiliye Vekâleti İskân Müdüriyeti tarafından Başvekâlet'e gönderilen yazı Güney Kafkasya'dan yapılacak göçün boyutlarını ortaya koyuyordu¹⁹.

Göçlerin tamamı anlaşma ve protokollere bağlı olarak yapılmıyordu. Bir kısım muhacirler de Rusların Kafkasya'da Türk ahaliye karşı takip ettikleri siyasetten ve/veya ekonomik politikalardan dolayı Türkiye'ye sığınmak istiyordu. 18 Ekim 1933'te Kars Valiliği tarafından Dâhiliye Vekâleti'ne gönderilen şifre telgraf durumu göz önüne seriyordu²⁰.

Görülüyor ki, Sovyet Hükümeti Türkiye ile ilişkilerin iyi bir düzeyde olmasına aldırmadan Güney Kafkasya'da Türk nüfusunu azaltmak için planlı şekilde hareket etmekteydi. Doğal olarak Sovyet Rusya'dan

¹⁸ **BCA**, 030.10/ 66.441.3.

¹⁹ "Kars ve Moskova Muahede name ve protokolü mucibince hakk-ı hıyârlarını Türkiye lehine bila-istimal Rusya'dan memleketimize hicret edecek Müslümanların memleket-i asliyelerindeki vaziyetlerini tedkik etmek üzere Kafkasya'ya izam edilmiş olan İskan Müdür-i Umumisi'nden varid olan 30 Haziran 927 tarihli şifrede "Acara haricinde olarak Tiflis münâfâtındaki Türk köylerinde bin altı yüz otuz sekiz (1.638) hanede sekizbin üçyüz yirmibir (8.321) ve Ermenistan dahilindeki Sürmeli karyesinden dört yüz hanede iki bin nüfusun ki ceman onbin üçyüz yirmibir (10.321) nüfusun Türkiye'ye hicret talebinde bulunduğu ve Gümrü ile Erivan münâfâtından da bu miktarda hicrete talep Türk köylüleri bulunabileceği" ve 8 Temmuz 927 tarihli şifrede "Acara muntkasına aid protokolün Ermeni gazeteleriyle ilanı temin olunduğu, Ermenistan dahilinde mevcut bulunduğu anlaşılan Türk ırkından kırkaltı bin nüfusun emeli mahallerimizdeki Ermenilerle mübadele veya doğrudan doğruya memleketimize hicretlerinin temini mümkün olacağı, Moskova Büyükelçiliğimizin Sovyet Hükümeti'yle anlaşmağa müstacelen memur edilmesi lazım geleceği ve bu suretle Ermenistan ve Gürcistan dahilinde yetmiş seksen bin Türkün şark vilayetlerimize nakl ve iskan olunabilecekleri" bildirilmiştir. Arz-ı malumat olunur efendim" **BCA**, 030.10/116.808.4.

²⁰ "1- Üç ay içinde Rusya'dan 1.745 nüfus iltica etmiştir. "2- Gelen mültecilerin ifadelerine göre kaçmak fırsatını bulunca Ahıska ve Ahılkelek muntkasında yarım milyon bir Türk nüfusun hududumuza iltica edecekleri anlaşılmaktadır. "3- Zahirî sebep açıktır. Köylü bu suretle evini terk ediyor: Fakat istihbarata göre Ermenistan ve Gürcistan, Türkleri kaçırmak için muntazam bir sistem takip etmektedir. Batum İslâm Gürcülerini yerlerinde bırakarak kendi prensiplerine göre yetiştirmeğe başladı. Ahıska Türkleri (ki vaktiyle Konya havalisinden Kafkas'a getirildiler) bunları Gürcü topraklarından çıkarmak için gizli tahkikat yapmışlardır" **BCA**, 030.10/116.810.2.

kaçmak zorunda kalan Türk ahali iskân edildikleri Kars ve diğer doğu illerinin nüfusunda önemli artışlara neden olmaktaydı.

Rusya'dan muhacir akını ister istemez toprak tahsisi sorununu da getirmekteydi. Ardahan milletvekili Tahsin Bey, bu hususu 14 Mayıs 1927'de Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin gündemine taşıyarak mevcut kanunda değişiklik yapılmasını önerdi²¹.

Ardahan milletvekili Tahsin Bey, verdiği değişiklik teklifiyle muhacirlerin Türkiye'de daha rahat yaşamalarını sağlamaya ve uzun vadede Türkiye ekonomisinin kuvvetlendirilmesini hedeflemekteydi.

4. KAFKASYA MUHACİRLERİ MESELESİ

Kafkasya muhacirleri meselesi Kars vilayeti başta olmak üzere sınır vilayetlerinin sosyal, kültürel ve iktisadi yapısını etkileyen ve hatta değiştiren hususların başında gelmesi hasebiyle önem arz ediyordu. Kafkasya'daki Türk-İslam unsurlar gerek siyasi anlaşmalar, gerek Kafkasya'da rejim değişikliklerinin yol açtığı iç sorunlar ve gerekse Gürcistan ve Ermenistan'daki kötü yönetimden ötürü çeşitli tarihlerde Türkiye'ye göç

²¹ “Mübadeleye tabi ahaliye verilecek emval-i gayri menkule hakkındaki kanunun 2. maddesi mucibince evrak-ı târifîye ve vesaik-i resmiye ibraz edenlere kuyud-u târifîyedeki kıyam-ı mukayyedenin yüzde yirmisi nisbetinde emval-i gayri menkule tefrik edilmektedir. Ve yine aynı kanunun beşinci maddesi delaletiyle bu gibi mübadillere yüzde yirmi tefrikinden başka muaccel icar suretinde de yüzde otuz emval teslim olunmaktadır. Bundaki gaye tasfiye-i nihaiyeye kadar temlik-i kat'i muamelesi yapılmayıp emlak ve arazi ashabının hukukunu, refahını siyaneten iskan-ı adiyeden fazla bir şey verilmesi maksadına matuftur. Vaka tasfiye-i nihaiyede mübadillere aid ferdi ve umumu hukukun temin ve tesbiti tabii ise de bu tasfiye-i kat'iyenin kuradan fazla çıkabilmesi iki hükümetin esasat-ı umumiyyede mutabık kalmasıyla kaimdir. Halbuki iki tarafta yarımşar milyon insanın tesbit-i hukuku, mallarının takdir-i kıymeti muazzam bir mesele olup bunun senelerce devamı veya netice belki de hiçbir uzlaşmaya ve karara iktiran edememesi ihtimali vardır. Yüzde otuz muaccel icar ile verilen mala karşı mübadiller kendilerini müsteacir bir vaziyette görmekte ve onların ihya ve imarına ve şu hususda nakdi fedakarlığa yanaşmaktadırlar. Keza yüzde yirmi nisbetinde tefrik edilen emval dahi aynı kanunun yedinci maddesi mucibince emval-i gayri menkule mübadelenin hitam-ı kat'isine kadar hiçbir suretle ferağ-ı terhin edilmesi mümkün değildir. Şu halde mübadillerin bu mallara karşı vaziyet-i hukukîyesi hiçbir mana ve maksad ifade etmez... Bir ihtiyat-ı idarî olarak yüzde elli nisbetinde muamele-i tefrikiye yapılsa bile geride mühim bir kıymet artar. Pek muhakkak ve meşru olarak yüzde elli tefrik yapıldığı takdirde yarım milyon mübadilin dört el ile taht-ı tasarruflarındaki emvalin ihya ve imarına çalışacakları ve bu meydana memleketin ve bilhassa hazine-i milleti de mühim istifadeler temin eyleyeceği şüphesizdir...” BCA, 030.10/3.16.1.

etmek zorunda kalmışlardır. Bu nedenlere paralel olarak Müslüman bir devlet de yaşama arzusu ve son olarak akrabalarının yanına gitme düşüncesi göçü tetikleyen diğer unsurlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Kafkasya'dan gelenlerin büyük kısmını Ermenistan muhacirleri teşkil ediyordu. Çünkü Ermenistan hükümetinin 1921 Kars Antlaşması'ndan sonra topraklarında Türk-İslam unsurlara yaşama hakkı tanımaması Türk-İslam ahalinin adeta bu ülkeyi boşaltmasına neden oldu²².

Türkiye hükümeti, muhacereti ikili anlaşmalarla düzenleme ve yönlendirme gayreti içinde olmuştur. 20 Mart 1922'de Gürcistan hükümetiyle Tiflis'te imzalanan bir mukaveleyle hududa yakın yerlerde oturan ahalinin karşılıklı olarak sınırı geçmesi uygun bulundu. Söz konusu mukavele 30 Temmuz 1922'de onaylanarak yürürlüğe girdi²³. Acara bölgesinden Türkiye'ye yönelik göçler 1929 yılına kadar devam etti. Bu tarihten itibaren Sovyet hükümetinin uygulamalarından ötürü göçü düzenleyen anlaşmanın iki yıl daha uzatılmasının yararlı olamayacağı kanaatine varılarak anlaşma sona erdirildi²⁴.

1921 yılı itibariyle Kafkasya'dan Kars'a 2.512 hane gelirken, 1924'e kadar bu sayı Ardahan ve Artvin'e ulaşanlarla birlikte 8.839'u buldu. 1924 yılı Haziranına kadar Elviye-i Selase'ye gelen Kafkasya muhacirlerinin sayısı artmaya devam etti. Kars vilayetinin adı geçen tarihte Mübadele ve İskân Vekâleti'ne gönderdiği cetvelde muhacirlerin sayısı ve geldikleri

²² Gerek 1877'den sonra başlayan "Doksan üç muhacereti", gerekse 1918'de Ermeni mezaliminden kaynaklanan "Kaça kaç muhacereti" sadece askeri yönleriyle açıklanamaz. Bunlar gibi büyük hareketlerin arkasında askeri olduğu kadar, siyasi, sosyal, dini, ve ideolojik nedenler de yatmaktadır. Bkz: İPEK, N. 1999: **Rumeli'den Anadolu'ya Türk Göçleri**, 5, Ankara; AKYÜZ, J. 2005: **"XIX. Yüzyılda Rusya'dan Yapılan Göçler ve Kars-Sarıkamış Çevresinde Yaşanan Muhacir Hareketleri"**, Türk Dünyası Araştırmaları, Sayı: 154, 179-195, İstanbul.

²³ **BCA**, 030.18. 01. 01.5. 22.11.

²⁴ Konuyla ilgili kararda şu hususlara yer veriliyordu: "Sovyet hükümeti Kars ve Moskova muahedeleri mucibince Acaristan ahalsinin Türkiye'ye hicretleri mürevviç (geçerli) bunun men'e kıyam eylemiş olduğu ve Sovyet hükümetinin şimdiye kadar olan icraat muamelatına nazaran, mukavelenin temdidinde hükümetimizin nokta-i nazarına muvafık bir netice istihsali kabil olmayacağı tezahür etmekte olduğu cihetle, iş bu esbaba binaen hakk-ı hıyar müddetinin iki sene daha temdidine lüzum olmadığına müttefikan karar verilmiştir. Ancak muhacir celbi icap ederse Sovyetlerle yeni baştan bu esas noktasından konuşulmak üzere kararı vakı nefsülemre muvafık görülmüştür. Keyfiyet Şark vilayati Valiliklerine olvechle tebliği hususu Dahiliye Vekâletine işar edilmiş olduğu maruzdur" **BCA**, 030.10.247.674.11.

yerler açıklığa kavuşturuldu²⁵.

Buna göre Kars'a; 11.000 Türk ve Kürt Ermenistan'dan, 3.200 Türk ve müslüman Gürcü Gürcistan'dan ve 300 İran ve Azerbaycan'dan olmak üzere toplam 14.500 hane geldi. Bunların yarıya yakını Kars ve Sarıkamış'ta iskân edildi, diğerleri ise iç bölgelere nakledildi. Ardahan'a ise 1.150 Türk ve 395 Kürt olmak üzere toplam 1.545 hane, Artvin'e ise Gürcistan, Kuzey Kafkasya ve Rusya'dan 99 Müslüman Gürcü, 23 Türk, 5 Çerkez, 4 Rus, 4 Kürt, 2 Hristiyan Gürcü, 1 Tatar ve 1 Kıpti olmak üzere toplam 139 hane geldi²⁶. Aynı tarihte Bayezid vilayetine dâhil olan Iğdır'a 298 hane Ermenistan ve 79 hane İran'dan, Kulp/Tuzluca kazasına ise İran'dan 20 hane gelmiştir²⁷.

31 Temmuz 1921'de Sıhhiye ve Muavenet-i İçtimaiye Vekâleti hükümete gönderdiği yazıda, Azerbaycan ve Kuzey Kafkasya'dan gelen mültecilerinin mevkilerine göre dört gruba ayırarak nakdi yardımın miktarını belirledi. Buna göre; Şimal-i Kafkas Reisi Cumhuriyete 50 lira, Nazırlar ile Meclis-i Mebusan azalarına 31 lira, Üçüncü sınıfı teşkil edenlere 25 lira, Dördüncü sınıfı teşkil edenlere 20 lira ve aile reisi olanlara ek olarak 5 lira verilmesi kararlaştırıldı²⁸. Hükümet yardımların maksadı dışında harcanmasına kesinlikli izin verme taraftarı değildi. Örneğin; Sıhhiye ve Muavenet-i İçtimaiye Vekâleti 29 Ekim 1921'de hükümet nezdinde Trabzon'da bulunan muhacir ve mültecilere sarf edilmek üzere gönderilen 722.648 kuruşun yerli ahalinin ihtiyaçlarını karşılamak için kullanıldığını şikâyet ederek, yetkililerin uyarılmasını istedi²⁹.

Tebriz Kuzey Kafkasya'dan ve Azerbaycan'dan gelen asker ve sivil kişilerin toplandıkları merkezlerden birisi durumundaydı. Tebriz Baş

²⁵ BCA, İskân Evrakı, 272. 1./18.85.3; BCA, İskân Evrakı, 272-12/41.50-7.

²⁶ BCA, İskân Evrakı, 272-12/41.50-7.

²⁷ BCA, İskân Evrakı, 272-12/41.48-4.

²⁸ BCA, Bakanlar Kurulu Evrakı, 18-97/18-19-22; "Şimal-i Kafkas Cumhuriyeti, Dağıstan'da 11 Mayıs 1918'de kurulmuştur. Osmanlı Devleti bu devleti bağımsız olarak tanıyınca, Rusya Galip Kemali Bey nezdinde protesto etti. Fakat Mayıs 1919'da Şimal-i Kafkas Cumhuriyeti General Denikin tarafından yıkıldı. 30 Mart 1920'de General Denikin Kızılordu karşısında mağlup olunca Dağıstan Sovyet yönetimine girdi. Ocak 1921'de Dağıstan Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti kurulunca, buradaki hükümet görevlileri ve halktan bir çok kişi Anadolu'ya göç etmeye başlamışlardır." YÜCEER, N. 1993: "I. Dünya Savaş'ında Osmanlı Devleti'nin Azerbaycan ve Dağıstan'a Askeri ve Siyasi Yardımı", Türkler, Cilt: 13, 409-433, Ankara; Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi Kafkas Cephesi 3. Ordu Harekâtı, Cilt: 2, 638-642, Ankara.

²⁹ BCA, Bakanlar Kurulu Evrakı, 18-97/18-19-22

şehbenderi Kadri Bey, gelenlerin siyasi görüşlerini (Bolşevik taraftarı veya aleyhtarı) ve Türk tabiiyetine geçmelerine herhangi bir engel olup olmadığını tespit ederek raporunu Şark Cephesi Komutanlığı'na gönderdi. Hariciye Vekâleti yalnız Müslümanların Türk tabiiyetine kabul edilmelerini emretti. Bu yapılırken de Türk-Sovyet ilişkilerinin zedelenmemesine gayret ediliyordu. Türkiye'ye iltica etmek isteyenler hakkında ise gayet hassas bir tahkikat yürütülüyordu³⁰.

Dâhiliye Vekâleti'nin mültecilerin sabıka durumunun araştırılarak sorunu olmayanların sınır vilayetlerinde iskân edilmesi, diğerlerinin ise iç bölgelere sevki hususundaki talimatı doğrultusunda 31 Aralık 1923'te Artvin'deki 170 Acara ve Rus mültecisinin iç bölgelere sevki için hazırlıklar başlatıldı. Adı geçen kabile Mart 1924'ten itibaren nakledilecekti³¹.

Muhacir ve mültecilerin işlerinin devlet eliyle süresiz temin edilmesi mümkün değildi. Kars'ın Karakale ve Azad köylerinde iskân edilen 20 hane Gürcistan muhacirinin perişan durumu Askeroğlu Kerim ve refikası tarafından Emniyet-i Umumiye ve Mübadele İmar ve İskân Vekâleti'ne bildirilerek işlerinin temini istendiği halde yazışmalardan bir sonuç alınamadı³².

Mülteci ve muhacirlerle ilgili, Kars'tan 3 Haziran 1924'te Mübadele İmar ve İskân Vekâleti'ne gönderilen yazıda; Tahrir Heyetleri kurulmadığı için arazi tahririne başlanmadığı ve tahrir memurlarının görevlerini ihmal ettiklerinden iskânların gerçekleştirilemediği bildirildi. Buna karşılık 1 Temmuz 1924'te Kars vilayetine verilen cevapta; arazi belirlemesi için birkaç ay önce kanun çıkarıldığı ve Maliye Vekâleti'nin kanunu uygulayarak sorunu gidereceği yolunda garanti verildi³³.

Elviye-i Selase'ye muhacir ve mültecilerin gelmesiyle birlikte bölgede uzun süredir yaşamakta olan Rus kökenlilerin durumu gündeme getirildi. Ardahan Vilayeti'nden 29 Mart 1923'te Dâhiliye Vekâleti'ne çekilen telgrafta Ardahan'da ikamet eden Rus ailesinin Türk tabiiyetine tabi tutulup tutulmayacağı soruldu. Rus imparatorluğunun bakiyesi olarak yaşamakta olan slav unsurlar bölge kurtarıldıktan sonra kendi istekleriyle Türk tabiiyetine geçmişlerdi. Dolayısıyla Kafkas mültecilerinden ötürü bunların hukuki durumunu tartışmaya açmak yetkililerin hadiseleri yeterli değerlendirememelerinden kaynaklanıyordu³⁴.

³⁰ BCA, Bakanlar Kurulu Evrakı, 30-18-1-1/4.50-5

³¹ BCA, İskân Evrakı, 272-12/41.50-7

³² BCA, İskân Evrakı, 272-12/43.59-9

³³ BCA, İskân Evrakı, 272-12/41.50-7

³⁴ BCA, İskân Evrakı, 272-11/16.69-17

İskân Nizamnamesi'nin 40. Maddesi uyarınca iki yıl içerisinde Türk tabiiyetine geçen mültecilere emval-i metrukeden ev tahsis edilirken bu uygulamadan başka vilayetlere göçen Kars muhacirleri de yararlandırıldı. Örneğin Antep Valiliği 26 Ekim 1925'te Dâhiliye Vekâleti'ne gönderdiği yazıda; Antep'te iskân edilen Kars muhacirlerinden Mehmed oğlu Hasan'ın yardıma muhtaç olduğu, evinin yandığı ve bu nedenle Ermenilerden kalan bir eve yerleştirilmesini istedi³⁵.

Bugün Türkiye'de ve özellikle Kars'ta Türk vatandaşı olan on binlerce Kafkas muhaciri ve çocukları mevcuttur. Kafkas muhacirlerin sayısını günümüzdeki tam olarak bilmeye imkân yoksa da o tarihlerde Kars, Ardahan, Artvin, Iğdır ve Ağrı gibi vilayetlerin nüfuslarına ciddi katkılar sağladığı inkâr edilemez. Örneğin 1927 sayımı verilerine göre Ardahan'da Türkiye doğumlu 10.630 kişiye karşılık Rusya coğrafyasında doğmuş 13.781 kişi yaşıyordu³⁶.

Muhacirlerin ihtiyaçlarının temini kapsamında valiliklerin yanı sıra belediyelerde görev aldı. Kars Valiliği'nin 1928-29 kışında, Dâhiliye Vekâletinden muhacirlere ve mültecilere harcanmak üzere 500 liralık nakdi yardım talebinde bulundu³⁷. Vekâlet bu talebe birkaç ay sonra 150 lira göndererek karşılık verdi³⁸. O zamana kadar mülteciler için Belediye dairesinden 374 lira sarf edildi. Ayrıca Kars'a gelecek mültecilere harcanmak üzere 800 liraya ihtiyaç olduğu tespit edildi³⁹.

Kars, Ardahan ve Artvin'e gelen ve buralarda ikamet etmeleri sakıncalı görülen Kafkas muhacir ve mültecileri iç bölgelere gönderiliyordu. Bunlar içerisinde ihtiyar ve hasta olanların adı geçen vilayetlere geri dönmeleri Dâhiliye Vekâleti'nin hükümet nezdinde yaptığı girişimler sonucunda Ocak 1929'da mümkün olabildi⁴⁰.

Kafkas muhacir ve mültecileri iskân edildikleri yerlerde gerek hayat şartları, gerekse kendilerine tanınan arazi, emlak haklarından ötürü çeşitli sıkıntılar yaşamışlardır. Örneğin önce Kars'ın Çıldır kazasına yerleştirilen 200 aile kendilerine tahsis edilen arazinin az ve verimsiz olmasından ötürü 20 Eylül 1931'de Birinci Umumi Müfettişliğinin kararıyla Muş'a

³⁵ BCA, İskân Evrakı, 272-12/46.82-8

³⁶ Bkz. TEKİR, S. 2010: *Ardahan'da İdari Ekonomik ve Sosyal Yapı 1921-1927*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 98, Kars.

³⁷ BCA, İskân Evrakı, 272-12/62-179.19

³⁸ BCA, İskân Evrakı, 272-12/50-107-6

³⁹ BCA, İskân Evrakı, 272-12/62-179-19

⁴⁰ BCA, Bakanlar Kurulu Evrakı, 030-18-01-02/1-12-17.

yerleştirildi⁴¹. Kars Arpaçay kazası Kümbet köyünden 19 hane 138 kişi yine iskân kanununun altıncı maddesi uyarınca toprak verilmek ve gerekli yardımlar yapılmak üzere Van Erciş kazasına sevk edildi⁴².

İç bölgelere sevk ve iskân nedenlerinden biri de kuşkusuz asayiş bozucu faaliyetlerdi. Mülki idare bundan ötürü kötü bir üne sahip olan Hamşioğullarından 30 hane 268 nüfusu Isparta, Denizli, Muğla, Manisa, Balıkesir, Bolu ve Afyon vilayetlerine dağıttı. Bu insanlar ziraatla uğraşmaları hasebiyle mezkûr vilayetlerde münasip yerlere iskân edildi⁴³.

5. 1927 NÜFUS SAYIMINDA IĞDIR

5.1. Iğdır'ın Nüfus Yapısı

1927 sayımında Iğdır, Bayazıt Vilayeti'ne bağlıydı. Vilayetin yedi (7) kazası bulunuyordu. Iğdır; 25.209 kişilik nüfusuyla Bayazıt merkez kazası da dâhil olmak üzere vilayetin en büyük kazası durumundaydı. Toplam nüfusu itibariyle vilayetin yaklaşık dörtte birini meydana getiriyordu.

Erkek nüfusu itibariyle Karaköse ile aşağı yukarı aynı miktara sahip olup ilk iki sırayı paylaşırken kadın sayısı (11.825) itibariyle birinci sıradaydı. İkinci sırada yer alan Bayazıt kazası ile arasında 2.362 gibi büyük bir fark bulunuyordu. Iğdır yüzölçümü itibariyle; vilayetin Bayazıt ve Karaköse kazalarından sonra üçüncü büyüklüğe sahipti. Buna mukabil nüfus yoğunluğu (12) itibariyle Tuzluca'dan sonra ikinci sıradaydı. Vilayetin genel nüfus yoğunluğu (7.9) göz önüne alındığında Iğdır, kilometre kareye 12 kişiyle genel ortalamanın 4.1 puan üstündeydi.

Köy sayısı itibariyle vilayetin Eleşkirt'ten sonra en az köye sahip kazasıydı. Nüfus ve köy adedi arasındaki ilişkiye bakıldığında köylerin diğer kaza köylerine göre daha kalabalık olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır. Kaza arazisinin büyüklüğü karşısında köy sayısının az olması Iğdır halkının daha büyük araziler gerektiren pamuk, meyve vb. üretimle iştigal etmesinden kaynaklanıyordu⁴⁴.

5.2. Nüfusun Medeni Hali ve Yaş Grupları İtibariyle Dağılımı

Vilayetin genel nüfus itibariyle bekar-evli oranına bakıldığında bekar sayısının fazla olması vilayetin genç nüfusa sahip olduğunu göstermektedir. Buna mukabil evli erkek sayısının kadınlara göre fazla

⁴¹ BCA, Bakanlar Kurulu Evrakı, 030-18-01-02/23-66-5; BCA, Bakanlar Kurulu Evrakı, 18-31-57-/1936.

⁴² BCA, Bakanlar Kurulu Evrakı, 030-18-01-02/41-83-13.

⁴³ BCA, Bakanlar Kurulu Evrakı, 030-18-01-02/68-79-16.

⁴⁴ T.C Başvekâlet 1929: İstatistik Umum Müdürlüğü 28 Teşrinievvel 1927, Umumi Nüfus Tahriri Fasikül 1, 4, Ankara.

olması vilayet dışından evliliklerin yapıldığını işaret etmektedir. Bekar-evli sayısı genel nüfusla kıyaslandığında Iğdır'da evlilerin oranı % 42.91'e (vilayet genel oranı % 44.29), bekar oranı ise % 51.35'e (vilayet genel oranı %50.94) karşılık gelmektedir. Buna göre Iğdır'da evlilerin oranı vilayet genel ortalamasının altındadır. Aradaki fark, kazanın genç nüfusunun vilayetin genel ortalamasından % 2 daha yüksek olmasından kaynaklanıyordu.

Iğdır'da evli erkek sayısı 5.502 iken, evli kadın sayısı 5.317'de kalmaktadır. Buna göre 185 erkek en az iki eşli durumda olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır.

Bayazıt vilayetinde dul sayısı 4.491 olup, genel nüfusa oranı % 4.3'tür. Dul kadın sayısı erkeklerin yaklaşık 8 katı durumundaydı. Bu durum savaş, çalışma ve sağlık şartlarıyla izah edilebilir. Iğdır'da ise dul sayısı 1.353 olup, kaza nüfusuna oranı % 5.36'ya tekabül ediyordu. Buna paralel olarak Iğdır dul sayısı itibariyle birinci sırada geliyordu. Kaza vilayet dâhilinde dul nüfusunun yaklaşık dörtte birine ev sahipliği yapıyordu.

Boşanma sayısının düşüklüğü toplumun ve vilayetin muhafazar kimliğine ve dini kuralların fertler nezdinde dikkate alındığına, toplumun dini değerlerinin nedenli güçlü olduğuna delalet etmektedir. Vilayet genelinde boşanmış erkek-kadın sayısı birbirine yakinken Iğdır'da boşanmış kadın sayısı (18/9) erkeklerin iki katıdır.

Yaş gurupları itibariyle bakıldığında vilayet oldukça genç bir nüfusa sahipti. Vilayet genelinde; 1-20 yaş aralığında 49.615 kişi bulunuyordu ve bu sayı genel nüfusun %47.43'nü meydana getirirken Iğdır'da 1-20 yaş aralığında 12.463 kişi vardı ve bunlar kaza nüfusunun %49.33'ne denk geliyordu. Buna göre Iğdır, vilayet ortalamasına göre yüzde iki daha genç nüfusu barındırıyordu.

Bayazıt'ta okur-yazar sayısı 2.665 kişi olup vilayet ortalaması %2.54'e denk geliyordu. Iğdır'ın ise durumu daha düşüktü. Zira 25.209 kişiden sadece 373 kişi okuma yazma bilmektedir. Bunlarında 356'sı erkek, 17'si kadındır. Vilayet genelinde 81 kadının okuma-yazma bildiği göz önüne alınırsa Iğdır'da okuma yazma bilen 17 kadının bulunması fevkalade önemlidir. Buna rağmen kaza nüfusu itibariyle oran %1.47'de kalmaktadır⁴⁵.

5.3. Nüfusun Meslekler İtibariyle Dağılımı

Vilayet genelinde 9 meslek grubu %36.6, mesleksizler ise %63.4'e tekabül etmektedir. Iğdır'da ise 9.808 meslek sahibi kazanın %38.90,

⁴⁵ T.C Başvekâlet 1929: İstatistik Umum Müdürlüğü 28 Teşrinievvel 1927, Umumi Nüfus Tahriri Fasikül 1, 21,164, Ankara.

mesleksizler ise 15.401 kişiyle %61.10'nuna tekabül ediyordu. Buna göre iş-güç sahibi insanlar itibariyle Iğdır vilayetinin iyi durumundaki kazalarından biriydi. 9.808 meslek sahibinin 8.579'unu erkekler, 1.229'unu da kadınlar meydana getiriyordu. Burada ilginç olan 1.229 kadının 1.179'unun ziraat alanında çalışıyor olmasıydı. Bu iş kolunda erkeklerin sayısı ise sadece 87'dir. Bu da ziraatın kadınlar eliyle yapıldığını gösteriyordu.

Iğdır'da meslek grupları içerisinde ziraat birinci iş kolunu teşkil ediyordu. 773 kişiyle hâkimler ikinci, 378 kişiye iş imkânı sunan sanayi üçüncü iş kolunu meydana getiriyordu. 752 sanayi erbabının 378'inin Iğdır'da çalışıyor olması kazanın sanayi ağırlığını göstermesi açısından önemlidir. Verilerde bazı ilginç hususlar da ortaya çıkmaktadır. Zira vilayet genelinde 820 hâkimin 773'ü, 307 PTT görevlisinin 283'ü, 6.602 ordu mensubunun ise sadece 4'ü ve 259 memurun ancak 3'ü Iğdır'da çalışıyor gözükmemektedir. Böyle bir dağılımın mantıklı bir izahı mümkün olamayacağına göre rakamların kaydı sırasında bir hata yapılması muhtemeldir⁴⁶.

5.4. Dinler ve Engelliler İtibariyle Dağılım

Bayazıt vilayeti ve Iğdır kazası din itibariyle gayet homojen bir yapıya sahiptir. Bir ermeni kadının dışında vilayetinin tamamı Müslümanlardan müteşekkildir. Katolik, Protestan ve Ortodoks unsurlara rastlanmıyordu. Böyle bir dağılımın çıkmasında vilayetinin yakın tarihinde yaşanan olayların büyük etkisi vardı. 104.585 kişi arasında sadece bir kadın Ermeni olduğunu beyan etmişti. Iğdır'da 25.209 kişinin tamamı müslüman idi.

Engelliler; kör, sağır-dilsiz, topal, çolak, kambur sair maluliyet olmak üzere 6 grupta tasnife tabi tutuldu. Vilayet genelinde toplam 791 engelli mevcut olup bunların genel nüfusa oranı % 0.75 idi.

Iğdır'da ise 107 engelli bulunuyordu. Dağılımına bakıldığında; kör 17, sağır-dilsiz 12, topal 19, çolak 5, sair maluliyet 64 olup, kambur hiç bulunmazken, çolakların tamamı erkeklerden meydana geliyordu. Engellilerin kaza nüfusuna oranı % 0.42'ye tekabül ediyordu ki, bu oran vilayet ortalamasının hemen hemen yarısına denk geliyordu⁴⁷.

5.5. Nüfusun Ana Diller İtibariyle Dağılımı

Vilayet nüfusunun tamamına yakını müslüman olması itibariyle dört dil öne çıkmaktadır. Bunlar; tablodan da anlaşılacağı üzere Türkçe, Kürtçe,

⁴⁶ T.C. Başvekâlet 1929: İstatistik Umum Müdürlüğü 28 Teşrinievvel 1927, Umumi Nüfus Tahriri Fasikül 1, 35,186, Ankara.

⁴⁷ T.C. Başvekâlet 1929: İstatistik Umum Müdürlüğü 28 Teşrinievvel 1927, Umumi Nüfus Tahriri Fasikül 1, 49,208, Ankara.

Çerkezçe ve Farsça'dır.

Vilayet genelinde 60.926 kişi (%58.2) Kürtçe, 43.570 kişi ise (%41.7) Türkçe konuşuyordu. Bunların dışında Çerkezce 15, Farsça 3, Ermenice 1 ve diğer diller 71 kişi tarafından kullanılıyordu.

Iğdır'da ise Türkçe birinci dil olup, 13.345 kişi (% 52.9) bu dili kullanıyordu. Bu kişilerin 7.291'i erkek, 6.054'ü ise kadındır. Kürtçe ikinci büyük dil olup 6.080 erkek, 5.770 kadın olmak üzere toplam 11.850 kişi (% 47) tarafından kullanılıyordu. Bunların dışında Çerkezce 1, sair diller 13 kişi tarafından kullanılıyordu. Iğdır'da Rusya, İran, Irak, Almanya ve Bulgaristan doğumlu insanlar yaşamasına rağmen, bu kişiler ekseriyetle Türkçe ve Kürtçe'yi kullanıyorlardı⁴⁸.

5.6 Mahalli Doğum Yeri İtibariyle Dağılım

Bayazıt halkının doğum yerleri dağılımına bakıldığında; Türkiye, Rusya, İran'ın yanı sıra balkan ve Avrupa ülkelerinden insanların olduğu anlaşıyordu. 101.794 kişi Türkiye, 2.027 kişi Rusya, 683 kişi İran'da doğarken, bunları Bulgaristan 7, Yunanistan 6, Irak 4, Romanya 2, Fransa 2 ve Almanya 1 kişiyle takip ediyordu. 60 kişinin ise doğum yeri meçhul notuyla kaydedilmişti.

Iğdır'a bakıldığında aynı sıralamanın burada da geçerli olduğu görülecektir. 23.720 kişi Türkiye'de doğarken bunu 1.210 kişi Rusya, 270 kişiyle İran doğumlular takip ediyordu. Irak 4, Bulgaristan 2, Yunanistan 1 Almanya 1 kişiyle İran doğumluların ardından geliyordu.

Vilayet genelinde Rusya doğumlu 2.027 kişinin 1.210'u, İran doğumlu 683 kişinin 270'inin Iğdır'da yaşıyor olması gelen muhacirlerin Revan ve Tebriz muhacirleri olduğuna işaret etmektedir. Rusya doğumlularının yarısının İran doğumlularının da üçte birinin bu kazada kamet etmeleri Iğdır'ın Rusya ve İran muhacirlerinin coğrafi ve/veya sosyal nedenlerle tercih ettiğini göstermektedir⁴⁹.

6. 1935 NÜFUS SAYIMINDA IĞDIR

6.1. Iğdır'ın Nüfus Yapısı

Iğdır 1934'te yapılan mülki düzenlemeyle Bayazıt vilayetinden çıkarılarak Kars vilayetine dâhil edildi. 1992'de yapılan düzenlemeye kadar da bu vilayet dâhilinde kaldı. Buna göre Iğdır, 1935 nüfus sayımında Kars vilayeti içinde değerlendirildi. Kars bu sayede 2.105 kilometre kare toprağın

⁴⁸ T.C Başvekâlet 1929: **İstatistik Umum Müdürlüğü 28 Teşrinievvel 1927, Umumi Nüfus Tahriri Fasikül 1**, 63,230, Ankara.

⁴⁹ T.C Başvekâlet 1929: **İstatistik Umum Müdürlüğü 28 Teşrinievvel 1927, Umumi Nüfus Tahriri Fasikül 1**, 91,266, Ankara.

yanı sıra 31.273 kişilik bir nüfus ve üretim gücü kazandı.

1935 sayımında, Iğdır kazasının genel nüfusu 31.273'tür. Şehir nüfusu 6.737, kırsal (nahiye-köy) nüfus 24.536 kişiye tekabül ediyordu. Şehir nüfusunun 4.041'i erkek, 2.696'sı kadındı. Nahiye-köy nüfusunun 12.681'i erkek, 11.855'i ise kadınlardan teşekkül ediyordu.

Kaza nüfusu itibariyle sıralama yapıldığında Iğdır; Kars, Sarıkamış ve Arpaçay'dan sonra vilayetin dördüncü büyük kazası durumundaydı. 6.737 kişilik şehir merkezi nüfusuyla Kars ve Sarıkamış'tan sonra üçüncü sırada geliyordu.

Iğdır, nahiye ve köy nüfusu açısından oldukça gerideydi. 24.536 kişilik kırsal nüfusuyla Çıldır ve Tuzluca'yı geride bırakarak sekizinci sırada yer alıyordu. Iğdır yüzölçümüyle dördüncü gelirken, nüfus yoğunluğu itibariyle kilometre kareye 15 kişiyle Tuzluca ile birlikte altıncı sırada bulunuyordu⁵⁰.

Iğdır kazası; şehrin yanı sıra Iğdır, Cennetabat ve Aralık nahiyelerinden meydana geliyordu. Merkez nahiye 15.994, Cennetabat 6.518 ve Aralık 2.024 kişi yaşıyordu. Buna göre merkez nahiye kaza nüfusunun yaklaşık yarısını barındırırken Cennetabat nüfus yoğunluğu (593) itibariyle birinci sırada geliyordu.

Iğdır kazasının 63 köyü bulunuyordu. Bu sayıyla vilayet dâhilinde sekizinciydi. 63 köyün 46'sı merkez nahiye, 11 köy Cennetabat ve 6 köy Aralık nahiyesine bağlıydı. Iğdır merkez nahiyesi köy sayısı itibariyle Kars (49) ve Kağızman (47)'dan sonra üçüncü büyük nahiye konumundaydı. Köylerin nüfus yoğunluğu açısından Iğdır, Ardahan ve Çıldır'dan sonra üçüncü sırayı alıyordu⁵¹.

6.2. Engellilerin Durumu

1927 sayımında Türkiye'deki engelliler 6 grupta tasnif edilirken 1935 sayımında gruplandırmanın artırılarak 10 gruba çıkarıldığı gibi, şehir ve kırsal ayrımı yapılarak engelli sayısının tespit edildiği görülmektedir.

Kars vilayetinde 5.325 engelli vardı. Bunların 3.334'ü erkek, 1.991'i kadındı. Engellilerde bir ayağı sakat, kör, bir kolu sakat ve sağır-dilsizler en kalabalık grupları oluşturuyordu. Genel nüfus içerisinde engelli oranı %1.74'ü meydana getiriyordu⁵².

⁵⁰ Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık İstatistik Genel Direktörlüğü, 1937: **Genel Nüfus Sayımı, 20 İlkteşrin 1935**, Cilt: 31, 5, İstanbul.

⁵¹ Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık İstatistik Genel Direktörlüğü, 1937: **Genel Nüfus Sayımı, 20 İlkteşrin 1935**, Cilt: 31, 6, İstanbul.

⁵² Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık İstatistik Genel Direktörlüğü, 1937: **Genel**

Iğdır şehir merkezinde 77, nahiye ve köylerde 343 kişi olmak üzere toplam 420 engelli bulunuyordu. Bunların 281'i erkek, 139'u kadındı. Engelliler içerisinde; bir ayağı sakat 116, kör 104, bir kolu sakat 84 ve sağır-dilsizler 53 kişiyle en kalabalık grupları teşkil ediyordu. Bu yönüyle vilayet genelindeki engelli gruplarıyla benzerlik gösteriyordu. Kaza nüfusu itibarıyla engelli oranı %1.34 olup bu oran vilayet ortalamasının altında kalıyordu⁵³.

6.3. Din-Medeni Hal ve Eğitim Durumu

Kars dinler itibarıyla hristiyan, Musevi ve sair din mensuplarına ev sahipliği yapsa da müslümanların kahir ekseriyete sahip olduğu rakamlar ortaya koyuyordu. 305.536 kişilik vilayet nüfusunun 304.227 kişisini Müslümanlar teşkil ediyordu. 1927 sayımında olduğu gibi Iğdır'ın da tamamı Müslümanlardan teşekkül ediyordu⁵⁴.

Nüfus sayımının artmasına rağmen eğitim meselesi hem vilayetin hem de Iğdır kazasının en önemli sorunu olarak ortada duruyordu. Iğdır şehrinde 1.580 kişi okur-yazar iken 38 kişi de sadece okuma biliyordu. Buna göre şehir nüfusunun ancak %24 okuma-yazma bilenlerden meydana geliyordu. Erkeklerde okur-yazar oranı %35 seviyelerindeyken, kadınlarda bu oran %7.5 gibi düşük bir seviyede idi. Iğdır şehrinde okuma yazma bilen erkek sayısı 1.379, kadınların sayısı ise 201 ile sınırlıydı. Aradaki fark; şehirde görev yapan yabancı memur ve ailelerinin fazla oluşu ve erkeklerin eğitimine kızlardan daha fazla önem verilmesiyle izah edilebilir. Kırsal da 1.212 kişi okur-yazar olup 18 kişi de sadece okuma biliyordu. Buna göre kırsalda halkın sadece %5'i okur-yazardı. Erkeklerin oranı %9, kadınların oranı ise %7'ye tekabül ediyordu⁵⁵.

1927 sayımında kaza genelinde 373 kişinin okur-yazar olduğu düşünülürse bu önemli bir ilerleme sayılsa da geçen 8 yıl için yeterli kabul edilemez. Bütün olumsuzlara rağmen vilayetin okur-yazar oranı ile kıyaslandığında Iğdır iyi bir noktada görünüyordu. Zira Kars vilayeti genelinde okuma-yazma bilenlerin oranı erkeklerde % 16.5, kadınlarda % 2.9'a denk geliyordu⁵⁶.

Nüfus Sayımı, 20 İlkteşrin 1935, Cilt: 31, 92, İstanbul.

⁵³ Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık İstatistik Genel Direktörlüğü, 1937: **Genel Nüfus Sayımı, 20 İlkteşrin 1935**, Cilt: 31, 62, İstanbul.

⁵⁴ Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık İstatistik Genel Direktörlüğü, 1937: **Genel Nüfus Sayımı, 20 İlkteşrin 1935**, Cilt: 31, 95, İstanbul.

⁵⁵ Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık İstatistik Genel Direktörlüğü, 1937: **Genel Nüfus Sayımı, 20 İlkteşrin 1935**, Cilt: 31, 64, İstanbul.

⁵⁶ Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık İstatistik Genel Direktörlüğü, 1937: **Genel**

SONUÇ

İğdır 1927’de Bayazıt, 1935 sayımında ise Kars vilayetinin kazası olarak yer aldı. 1927’de 25. 000 civarındaki nüfusuyla Bayazıt vilayetinin en büyük kazası olarak kayıtlara giriyordu. Homojen ve genç bir nüfusa sahip olan kaza eğitim noktasında olması gereken noktada bulunmuyordu. Sosyal hayat itibariyle diğer kazalarla benzerlik gösterirken dini kurallara riayet oldukça kuvvetliydi.

Vilayetin iktisadi yapısında birinci iş kolu olan ziraat İğdır’da kadınlar tarafından icra edilen bir meslek koluydu. Halkın mesleki yeterliliği %63.68 olup vilayet ortalamasının (%57.89) üstünde yer alıyordu. Ayrıca engelli sayısı itibariyle iyi durumdaydı. Engellilerin genel nüfusa oranı İğdır’da vilayet ortalamasının yarısı kadardı.

İğdır, Rusya ve İran muhacirleri açısından tercih edilen kazaların başında geliyordu ki, Rus muhacirlerin yarısına yakını bu kazada ikamet ediyordu.

1935’te İğdır, nüfus itibariyle 31.273’e yükseldi. Bu sayımda Kars’a dâhil edildi. Üç nahiyeden meydana gelen kaza nüfus itibariyle vilayetin dördüncü büyük merkezidi. Şehir nüfusu itibariyle ise üçüncü sırada geliyordu. Nüfus ve iktisadi güç noktasında vilayete ciddi kazançlar sağlıyordu.

Geçen 8 yıl içinde kazanın bütün göstergelerinde artışın olduğu görülmektedir. Eğitim ve ekonomi alanlarında ciddi ilerlemeler sağlandı. Buna mukabil aynı dönemde engelli sayısının da arttığı gözlemleniyordu.

KAYNAKLAR:

- AKYÜZ, J. 2005: “XIX. Yüzyılda Rusya’dan Yapılan Göçler ve Kars-Sarıkamış Çevresinde Yaşanan Muhacir Hareketleri”, Türk Dünyası Araştırmaları, Sayı: 154, (179-195), İstanbul.
- BADEM, C. 2010: *Çarlık Rusya’sı Yönetiminde Kars Vilayeti*, İstanbul.
- Baş Vekâlet Müdevvet Matbaası, 1929: *28 Teşrin-i Evvel 1927 Umumi Nüfus Tahriri Fasikül III, Usuller Kanun*, Talimatnameler, Ankara.
- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi.**
- Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, 1973: *Türkiye’de Toplumsal ve Ekonomik Gelişmenin 50 Yılı*, Ankara.
- Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, 2002: *2000 Genel Nüfus Sayımı Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri*, Ankara.
- Birinci Dünya Harbi’nde Türk Harbi Kafkas Cephesi 3. Ordu Harekâtı, Cilt: 2, 638-642, Ankara.
- DAYI, E. 1999: *Evlîye-i Selase’de Milli Teşkilatlanma*, Erzurum.

- İPEK, N. 1999: **Rumeli'den Anadolu'ya Türk Göçleri**, Ankara.
- KODAL, T. 2009: “**Türkiye Cumhuriyeti'nin İlk Nüfus Sayımında Çorum Vilayetinin Nüfus Özellikleri**”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 19, Sayı 1, (233-258), Elazığ.
- KÖSE, M. 2010: **1927 Nüfus Sayımı ve Sonuçlarının Değerlendirilmesi**, (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi), Afyon Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyon.
- T.B.M.M Zabıt Ceridesi, C: XXXI.**
- T.C. Devlet İstatistik Enstitüsü, 1968: **Genel Nüfus Sayımı, İdarî Bölünüş**, Ankara.
- TAMER, A.-BOZBEYOĞLU ÇAVLİN, A. 2004: **1927 Nüfus Sayımının Türkiye'de Ulus Devlet İnşasındaki Yeri: Basında Yansımalar**, *Nüfus Bilim Dergisi*, Cilt: 26, (73-88).
- TANSEL, S. 1991, **Mondros'tan Mudanya'ya Kadar**, II, İstanbul.
- TEKİR, S. 2010: **Ardahan'da İdari Ekonomik ve Sosyal Yapı 1921-1927**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kars.
- TOKER, M. T. 1939: **Kars (Coğrafya, Tarih, Ekonomi)**, Kars.
- Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık İstatistik Genel Direktörlüğü 1937: **Genel Nüfus Sayımı, 20 İlkteşrin 1935**, Cilt: 31, İstanbul.
- URAL, S. 1991: **Mondros Mütarekesi ve Doğu Vilayetleri**, İstanbul.
- YUCA, S. 2011: “**Cumhuriyet Döneminin İlk Nüfus Sayımına göre Muş İlinin Nüfus Özellikleri**”, *Akademik Bakış Dergisi*, Sayı: 24, (1-31)
- YÜCEER, N. 1993: “**I. Dünya Savaş'ında Osmanlı Devleti'nin Azerbaycan ve Dağıstan'a Askeri ve Siyasi Yardımı**”, *Türkler*, Cilt: 13, 409-433, Ankara.

EKLER

1927 NÜFUS SAYIMI⁵⁷

1. Beyazıt Vilayetinin Genel Nüfus Sayımı

Vilayet ve Kazalar	Erkek	Kadın	Yekûn	Km ²	Nüfus Yoğunluğu	Bölge Sayısı
Bayazıt	11.027	9.463	20.490	3.205	6.4	174
Diyadin	6.173	5.678	11.851	1.810	6.5	113
Eleşkirt	4.621	4.308	8.929	1.090	8.2	86
İğdır	13.384	11.825	25.209	2.105	12.0	88
Karaköse	13.382	7.946	21.328	2.310	9.2	133
Tutak	3.241	3.011	6.251	1.890	3.3	92
Tuzluca	5.349	5.178	10.527	840	12.5	97
Yekûn	57.177	47.409	104.586	13.250	7.9	783

⁵⁷ T.C. Başvekâlet 1929: **İstatistik Umum Müdürlüğü 28 Teşrinievvel 1927, Umumi Nüfus Tahriri Fasikül 1**, 4-266, Ankara.

2. Nüfusun Medeni Hali ve Yaş Grupları İtibariyle Dağılımı

Bayazıt Vilayeti	Cinsiyet		Yekûn
	Erkek	Kadın	
Nüfus	57.177	47.409	104.586
Bekar	31.401	21.883	53.284
Evli	24.838	21.487	46.325
Dul	563	3.928	4.491
Boşanmış	52	63	115
Meçhul	23	48	71
Okuma-Yazma Bilen	2.584	81	2.665
Okuma-Yazma Bilmeyen	54.593	47.328	101.921

İğdır Kazası	Cinsiyet		Yekûn
	Erkek	Kadın	
Nüfus	13.384	11.825	25.209
Bekar	7.628	5.317	12.945
Evli	5.502	5.317	10.819
Dul	243	1.110	1.353
Boşanmış	8	19	27
Meçhul	3	16	19
Okuma-Yazma Bilen	356	17	373
Okuma-Yazma Bilmeyen	13.028	11.808	24.836

3. Nüfusun Meslekler İtibariyle Dağılımı

Bayazıt Vilayeti	Cinsiyet		
	Erkek	Kadın	Yekûn
Meslekler			
Zirai	15.504	6.058	21.562
Sınai	597	155	752
Ticari	575	44	619
Serbest	108	1	109
Memur	259	-	259
Hâkimler	820		820
Ordu	6.602		6.602
PTT	307		307
Muhtelif	7.285	33	7.318
Meslekler Yekûnu	32.057	6.291	38.348
Mesleksiz/Mesleği meçhul	25.120	41.118	66.238

İğdır Kazası	Cinsiyet		
	Erkek	Kadın	Yekûn
Meslekler			
Zirai	87	1.179	1.266
Sınai	356	22	378
Ticari	11	5	16
Serbest	25	1	26
Memur	3		3
Hâkimler	773		773
Ordu	4		4
PTT	283		283
Muhtelif	7.037	22	7.059
Meslekler Yekûnu	8.579	1.229	9.808
Mesleksiz/Mesleği meçhul	4.805	10.596	15.401

4. Dinler Ve Engelliler İtibariyle Dağılım

Bayazıt Vilayeti	Cinsiyet		
Dinler	Erkek	Kadın	Yekûn
İslam	57.177	47.408	104.585
Katolik	-	-	-
Protestan	-	-	-
Ortodoks	-	-	-
Ermeni	-	1	1
Hristiyan	-	-	-
Musevi	-	-	-
Sair Dinler	-	-	-
Dinsiz-Dini Meçhul	-	-	-

Bayazıt Vilayeti	Cinsiyet		
Maluliyetler	Erkek	Kadın	Yekûn
Maluliyetsiz	56.525	42.270	103.795
Kör	105	51	156
Sağır-Dilsiz	47	9	56
Topal	65	9	74
Çolak	38	4	42
Kambur	9	-	9
Sair Maluliyet	388	66	454

Iğdır Kazası	Cinsiyet		
Dinler	Erkek	Kadın	Yekûn
İslam	13.384	11.825	25.209
Katolik	-	-	-
Protestan	-	-	-
Ortodoks	-	-	-
Ermeni	-	-	-
Hristiyan	-	-	-
Musevi	-	-	-
Sair Dinler	-	-	-
Dinsiz-Dini Meçhul	-	-	-

Iğdır Kazası	Cinsiyet		
Maluliyetler	Erkek	Kadın	Yekûn
Maluliyetsiz	13.289	11.803	25.091
Kör	13	4	17
Sağır-Dilsiz	11	1	12
Topal	16	3	19
Çolak	5	-	5
Kambur	-	-	-
Sair Maluliyet	50	14	64

5. Nüfusun Ana Diller İtibariyle Dağılımı

Bayazıt Vilayeti	Cinsiyet	Lisanlar					
		Kürtçe	Türkçe	Çerkezce	Acemce	Ermenice	Sair
	E	31.325	25.764	15	3	-	70
	K	29.601	17.806	-	-	1	1
Yekûn		60.926	43.570	15	3	1	71

İğdır Kazası	Cinsiyet	Lisanlar			
		Türkçe	Kürtçe	Sair	Çerkezce
	E	7.291	6.080	12	1
	K	6.054	5.770	1	-
Yekûn		13.345	11.850	13	1

6. Mahalli Doğum Yeri İtibariyle Dağılım

Bayazıt Vilayeti	Cinsiyet		
Mahalli Doğum Yerleri	Erkek	Kadın	Yekûn
Türkiye	55.445	46.349	101.794
Rusya	1.299	729	2.027
İran	396	287	683
Bulgaristan	7	-	7
Yunanistan	5	1	6
Irak	4	-	4
Romanya	2	-	2
Fransa	2	-	2
Almanya	-	1	1
Meçhul	17	43	60

İğdır Kazası	Cinsiyet		
Mahalli Doğum Yerleri	Erkek	Kadın	Yekûn
Türkiye	12.372	11.348	23.720
Rusya	841	369	1.210
İran	163	107	270
Bulgaristan	2	-	2
Yunanistan	1	-	1
Irak	4	-	4
Almanya	-	1	1
Meçhul	1	-	1

1935 NÜFUS SAYIMI⁵⁸

1. Kars Vilayeti'nin Genel Nüfusu Sayımı

Kazalar	Şehirde			Nahiye ve Köylerde			Yekûn			Y.Ö.	N. Oranı
	Erkek	Kadın	Yekûn	Erkek	Kadın	Yekûn	Erkek	Kadın	Yekûn		
Merkez	11.180	6.879	18.059	16.633	16.010	32.643	27.813	22.889	50.702	2.280	22
Ardahan	1.714	1.146	2860	14.186	13.867	28.053	15.900	15.013	30.913	980	32
Arpaçay	255	281	536	117.113	15.817	32.930	17.368	16.098	33.466	1.115	29
Çıldır	391	278	669	9.465	9.417	18.882	9856	9695	19.551	1.840	11
Göle	431	380	811	13.333	13.262	26.595	13.764	13.642	27.406	1.950	14
İğdır	4.041	2.696	6.737	12.681	11.855	24.536	16.722	14.551	31.273	2.105	15
Kağızman	3.098	2.313	5.411	8.260	8.032	16.292	11.358	10.345	21.703	2.880	8
Posof	615	569	1.184	13.035	12.822	25.257	13.650	13.391	27.041	635	43
Sarıkamış	5.730	1.978	7.708	21.923	20.990	42.913	27.653	22.968	50.621	2.730	19
Tuzluca	763	495	1.258	5.910	5.692	11.602	6.673	6.187	12.860	840	15
Yekûn	28.218	17.015	45.233	132.539	127.764	260.757	160.757	144.779	305.536	17.380	18

⁵⁸ Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık İstatistik Genel Direktörlüğü, 1937: **Genel Nüfus Sayımı, 20 İlkteşrin 1935**, Cilt: 31, 5-95, İstanbul.

2. Kaza- Nahiyelelerin Nüfus Miktarı ve Köy Adedi

Kars Vilayeti	Merkez Kazaya Bağlı Köyler	Toplam Köy Adedi	Nüfus Yoğunluğu
Kars Kazası	49	100	326
Ardahan	22	66	425
Arpaçay	32	88	374
Çıldır	22	46	410
Göle	30	75	355
Iğdır	46	63	389
Kağızman	47	70	233
Posof	25	67	386
Sarıkamyş	19	129	333
Tuzluca	34	54	215

Iğdır Kazası	Erkek	Kadın	Yekûn	Köy Adedi	Ortalama Nüfus
Şehir	4.041	2.696	6.737	-	-
Merkez Nahiyesi	8.161	7.833	15.994	46	348
Aralık	1.124	900	2.024	6	337
Cennetabat	3.396	3.122	6.518	11	593
Yekûn	16.722	14.511	31.273	63	389

3. Engellilerin Sayısı

Kars Vilayeti	Mutlak Rakamlar			Oran
	Erkek	Kadın	Yekûn	Yekûn
Kör	514	537	1.051	19.7
Bir kolu çolak	729	192	921	17.3
İki kolu çolak	90	41	131	2.5
Bir ayağı topal	1.057	582	1.639	30.8
İki ayağı topal	215	133	348	6.5
Sağır-Dilsiz	432	285	717	13.5
Kambur	92	38	130	2.4
Kötürüm	76	111	187	3.5
Müteaddid	17	7	24	0.5
Sair sakatlıklar	112	65	177	3.3
Yekûn	3.334	1.991	5.325	100

İğdır Sakatlıklar		Şehir Merkezi			Nahiye ve Köyler		
		Mutlak Rakamlar			Mutlak Rakamlar		
		Erkek	Kadın	Yekûn	Erkek	Kadın	Yekûn
Sağlam		3.989		6.660	12.452	11.741	24.193
Kör		11	11	22	38	44	82
Bir kolu çolak		14	3	17	56	11	67
İki kolu çolak		-	-	-	3	2	5
Bir ayağı topal		17	5	22	67	27	94
İki ayağı topal		4	1	5	11	8	19
Sağır-Dilsiz		2	4	6	36	11	47
Kambur		4	1	5	2	2	4
Kötürüm		-	-	-	1	3	4
Müteaddid		-	-	-	3	4	7
Sair sakatlıklar		-	-	-	12	2	14
Yekûn		52	25	77	229	114	343
Umumi Yekûn		4.041	2.696	6.737	12.681	11.855	24.536
Oran	Sağlam	98.7	99.1	98.9	98.2	99	98.6
	Sakat	1.3	0.9	1.1	1.8	1	1.4

4. Din ve Medeni Hal

Kars	Cinsiyet	Bekâr	Evli	Dul	Boşanmış	Meçhul	Yekûn
İslam	E	96.954	60.812	2.062	88	194	160.110
	K	76.172	57.723	9.889	171	162	144.117
Hristiyan	E	103	55	3	1	-	162
	K	88	67	34	-	1	190
Musevi	E	20	17	-	-	-	37
	K	14	15	1	-	-	30
Dinsiz	E	13	12	1	-	-	26
	K	13	12	-	-	-	26
Sair	E	264	154	3	-	1	422
	K	223	167	22	2	-	414
Meçhul	E	-	-	-	-	-	-
	K	-	1	1	-	-	2
Yekûn	E	97.354	61.050	2.069	89	195	160.757
	K	76.510	57.985	9.948	173	163	144.779

5. Din ve Eğitim

Kars	Cinsiyet	Okuma Yazma Bilen	Yalnız Okuma Bilen	Bilmeyen	Yekûn	Bilen (%)	Bilmeyen (%)
İslam	E	25.908	359	133.843	160.110	16.4	83.6
	K	4.083	90	139.944	144.117	2.9	97.1
Hristiyan	E	71	-	91	162	43.8	56.2
	K	47	1	142	190	25.3	74.7
Musevi	E	9	-	28	37	24.3	75.7
	K	1	-	29	30	3.3	96.7
Dinsiz	E	15	-	11	26	-	-
	K	6	-	20	26	-	-
Saire	E	164	3	255	422	-	-
	K	26	1	389	416	-	-
Yekûn	E	26.167	362	134.228	160.757	16.5	83.5
	K	4.163	92	140.524	144.779	2.9	97.1

	C	Okuma Yazma Bilen	Yalnız Okuma Bilen	Okuma Yazma Bilmeyen	Meçhul	Yekûn	Nispet (%)	
							Bilen	Bilmeyen
İğdır Şehir	E	1.379	36	2.626	-	4.041		65
	K	201	2	2.493	-	2.696	.5	92.5
	Y	1.580	38	5.119	-	6.737	24	76
Nahiye ve Köyler	E	1.130	16	11.535	-	12.681	9	91
	K	82	2	11.771	-	11.855	7	99.3
	Y	1.212	18	23.306	-	24.536	5	95

6. İğdır'ın Nahiye ve Köyler İtibariyle Nüfusu

	Mevkiler	Erkek	Kadın	Yekûn
	İğdır Şehir Merkez Nahiyeleleri	4.041	2.696	6.737
1	Agaver	109	77	186
2	Alkamer	439	395	834
3	Alüt	272	264	536
4	Amarat	78	85	163
5	Asma	76	82	158
6	Aşağı Arapkir	169	175	344
7	Aşağı Çarıkçı	56	53	109

8	Bendi Murat	44	41	85
9	Ciko	34	23	57
10	Cilli	20	26	44
11	Evcı	224	214	438
12	Girmeşar	54	44	98
13	Güllük	357	380	737
14	Güngörmez	28	28	56
15	Hakmemet	236	230	466
16	Hakveyis	289	322	611
17	Halfeli	559	567	1126
18	Hoşhaber	409	383	792
19	Kadı Kışlak	142	128	270
20	Karakoyu	273	258	531
21	Kasımcı	106	112	218
22	Kazancı	162	151	313
23	Kello Hamo	64	59	123
24	Kiti	88	65	153
25	Kızılzakir	158	150	308
26	Kızılkula	19	24	43
27	Kuzugüden	99	112	211
28	Melekli	911	869	1780
29	Mezrea	48	43	91
30	Müçe	123	120	243
31	Necipali	127	120	247
32	Oba	183	162	345
33	Orkof	82	76	158
34	Ortaköy	212	181	393
35	Örüşmüş	99	76	175
36	Panik	234	218	452
37	Pulur	442	459	901
38	Sarışaban	101	79	180
39	Sıçanlı	38	40	78
40	Şarkıyan	37	31	68
41	Tacirler	307	308	615
42	Taşlıca	63	69	132
43	Yaycı	312	284	596
44	Yukarı Arapkir	122	117	239
45	Zor	89	77	166
	Yekün	8.161	7.833	15.944

	Mevkiler			
	Aralık Nahiyesi	Erkek	Kadın	Yekün
1	Başkent (N. Merkezi)	596	523	1119
2	Aşağı Çiftlik	128	102	230
3	Azatan	240	180	420
4	Pirço	42	26	68
5	Tazeköy	43	32	75
6	Yukarı Çiftlik	75	32	112
	Yekün	1.124	900	2.024

	Mevkiler	Erkek	Kadın	Yekûn
	Cennetabat Nahiyesi			
1	Cennetabat	198	226	424
2	Bayat Doğanşanlı	176	177	353
3	Dize	407	356	763
4	Göyceli	170	170	340
5	Kaçar Doğanşanlı	385	375	760
6	Karakoyunlu	557	537	1094
7	Mürşitali	336	333	669
8	Şireci	86	67	153
9	Taşburun	594	392	986
10	Yukarı Alcan	303	314	617
11	Zülfikar	184	175	359
	Yekûn	3.396	3.122	6.518
	Nahiye ve Köyler Yekûnu	12.681	11.855	24.536
	Iğdır Kazası Yekûnu	16.722	14.551	31.273